

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська академія народного господарства

Юридичний інститут

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВознавства

(*НАУКОВИЙ ЗБІРНИК ЮІТАНГ*)

ВИПУСК 2

Тернопіль – 2001

ЗМІСТ

Вступне слово..... 5

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Братасюк М. Г. Приватне життя як загальнолюдська цінність і необхідна засада ствердження правової держави..... 6

Михайленко О. Чи можливо побудувати правову державу? (критичний огляд)..... 19

Вовк Ю. Історія української державності за часів Центральної Ради у сучасній історико-правовій літературі..... 25

Гетманцев О. Теорія О. Бюлова про поняття цивільних процесуальних відносин в кінці XIX на початку XX ст..... 28

Кравчук М. Проголошення незалежності України та формування правових засад будівництва її Збройних Сил 31

Гомотюк О., Паньків Є. Науковий підхід до поняття “феодалізм” як необхідна умова з’ясування витоків правової держави..... 38

Верьовкін В. Судові політичні процеси на західноукраїнських землях у 20-30-х рр. XX ст. (аналіз історичних та юридичних джерел)..... 45

Череватюк В. Проблеми влади в науково-політичній спадщині української еміграції у Франції в 20 – ті роки XX століття..... 49

Братасюк В. Подолання крайнощів правового догматизму як гносеологічна передумова творення правового закону..... 52

Грабовська А. Організаційно-правове регулювання освіти в період Центральної Ради..... 56

Гутьєва В. Становлення і розвиток інституту емфітевзису в римському приватному праві..... 60

Льків М. Правові наслідки приєднання західних областей України до складу СРСР та возз’єднання з УРСР..... 68

Коваль А. Право народу на самовизначення в правових поглядах Станіслава Дністрянського..... 78

Кравчук К. Правове забезпечення організації та діяльності правоохоронних органів УНР..... 82

армія", "Народна газета", "Урядовий кур'єр", "Голос України", "Вітчизна", "Нова політика", "Київська старовина", "Державність" та ін.

Поряд з цим слід зазначити, що дана тема досі недостатньо вивчена. Багато аспектів залишаються поза увагою дослідників. Це, в свою чергу, зобов'язує до подальших наукових пошуків.

Дослідження історії української державності за часів Центральної Ради повинно стати одним з пріоритетних напрямків у сучасній історичній та історико-правовій науці. Адже згадана тема, як уже було зазначено, стосується надзвичайно яскравого, хоч і драматичного періоду нашої історії.

The summary

In his publication the author suggests the survey of contemporary historical and juridical literature on history of Ukrainian state during the period of Central Council.

Теорія О. Бюлова про поняття цивільних процесуальних відносин у кінці XIX – на початку XX ст.

О. Гетманцев

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

Вивчаючи стан цивільного процесуального законодавства, досвід іноземних держав, неможливо не задуматися про наш цивільний процес. Початок судово-правової реформи, оновлення матеріального законодавства, зміна соціально-економічних пріоритетів привели до змін у методологічних підходах оцінки діяльності суду, учасників процесу. Досвід показує, що будь-яка діяльність можлива лише у впорядкованій процесуальній формі. Цивільний процес – це взаємопов'язаний фактичний склад, який включає велику кількість різноманітних юридичних фактів, правових відносин між учасниками процесу. В цілому весь цивільний процес, усі його інститути є механізмом, який зорієнтований на захист прав суб'єктів права. Розгляд та вирішення конкретної цивільної справи – це вчинення судом, учасниками процесу низки послідовних процесуальних дій. Такі дії здійснюються у рамках єдиного комплексного процесуального правовідношення, де виникають, змінюються, припиняються певні правові зв'язки між його учасниками. У зв'язку з цим виникає інтерес до дослідження питань, пов'язаних із цивільними процесуальними відносинами. Це зумовлено, насамперед, тим, що серед процесуалістів нема єдності поглядів щодо поняття цивільних процесуальних відносин, їх змісту, об'єкту тощо. Дослідження тих чи інших проблемних теоретичних питань щодо такого інституту цивільного процесуального права, яким є цивільні процесуальні правовідносини, дасть можливість проаналізувати існуючі норми цивільного процесуального права, визначити їх ефективність, виробити шляхи вдосконалення цивільного процесуального законодавства і судової практики його застосування.

Постановка проблеми про поняття цивільних процесуальних відносин визначає і особливий підхід до їх дослідження, а саме детальний аналіз понятійного апарату, який виробили науковці-попередники. Тому історичний підхід дасть можливість дослідити динаміку розвитку поняття цивільних процесуальних відносин, виділити

певні особливості наукових поглядів на дану проблему [1, С. 53].

Поняття цивільних процесуальних відносин ввів у науку цивільного процесуального права в кінці XIX століття німецький процесуаліст професор Оскар Бюлов. Хоча й до нього багато науковців того періоду вживали термін "юридичне відношення" щодо цивільного процесу, але робили це випадково, негрунтовно, без будь-якого теоретичного аналізу, без певних висновків. Нині загально визнаним є те, що саме О. Бюлов детально розвинув теорію цивільних процесуальних відносин і застосував її до вирішення деяких процесуальних питань (про сутність цивільного процесу; про процесуальну співучасть; про суб'єктів процесу тощо). Він уперше звернув увагу на те, що в основі вирішення питання про поняття процесуального відношення повинно бути покладено уявлення про процес як єдине, ціле явище [2, С. 24]. Цивільний процес, за теорією Бюлова, з одного боку, – це цілісне юридичне відношення, з іншого – це сукупність дій. У цілому, процес – це відношення, яке постійно розвивається, рухається, переходить у своєму розвитку від однієї стадії до іншої. Такому процесові властива певна мета – захистити матеріальне відношення. Нарешті, Бюлов вважав, що згадане відношення є публічно-правовим, яке виникає між судом і сторонами. Так, він розглядав процес, у якому існує два юридичних відношення: 1) між судом і позивачем; 2) між судом і відповідачем. Дана конструкція лягла надалі в основу якщо не всіх, то майже більшості подальших наукових досліджень з цивільного процесу [3, С. 7; 4, С. 72]. Отже, процес – це юридичне відношення, відношення взаємних процесуальних прав та обов'язків, що належать суду та сторонам у їх взаємних стосунках. Це основне положення теорії Бюлова.

Цивільний процес, на думку Бюлова, відрізняється від інших юридичних відносин тим, що приватно-правові (матеріальні) відношення, які становлять предмет судового розгляду, подають до суду у вже готовому (не рухомому) вигляді, а процесуальне відношення постійно рухається, розвивається, аж до закінчення процесу. Підставою виникнення юридичного (цивільного процесуального) правовідношення Бюлов вважав публічно-правовий договір, при укладенні якого суд приймає на себе конкретний обов'язок піклуватися щодо висунутої до нього вимоги, інші сторони зобов'язуються сприяти судові у цьому відношенні, подавати необхідну допомогу і зазнавати впливу результатів такої спільної діяльності. Таку спільну діяльність суду і сторін здійснюють у вигляді реалізації окремих процесуальних дій. Тобто, процесуальне відношення Бюлов будував за принципом зобов'язального відношення. На це вказувало те, що він намагався бачити в процесі елементи приватно-правового відношення, а саме взаємні права й обов'язки. Якщо процес є юридичним правовідношенням, стверджував Бюлов, то тим самим перед наукою цивільного процесу постають такі завдання, які з давніх часів були і вирішували щодо інших правовідносин. Розглядаючи основні положення щодо цивільних відносин (предмети, на які поширюються такі відносини; умови виникнення відносин; суб'єкти відносин; право вчиняти певні дії тощо), Бюлов визначив конститутивні елементи процесуальних відносин, а саме: 1) між якими особами виникають процесуальні відносини; 2) щодо якого предмета; 3) через які дії; 4) коли може виникнути процес. При цьому він вважав, що відсутність одного з перерахованих елементів є перешкодою для виникнення процесу [5, С. 85]. Варто зазначити, що Бюлов уперше в науці цивільного процесуального права обґрунтував необхідність виділення умов виникнення процесуальних відносин, правда, називаючи їх "Предположения процесса". На той час це було значним кроком уперед, оскільки до нього на це не

звертали уваги. На думку видатного процесуаліста того періоду Е. А. Нефедьєва "... для цивільного процесуального права знайдена досить корисна позиція..., яка дасть можливість кинути глибший погляд на будову всього судочинства, з "ясувати сутність багатьох окремих процесуальних явищ, які потребують пояснення". [5, С. 85]. Слід зазначити, що подібний підхід раніше існував для цивільного і кримінального права, де першому були відомі умови виникнення цивільного правовідношення, іншому – склад злочину.

Завдяки виділенню умов виникнення цивільного процесуального відношення, аспект наукового дослідження зосереджували не лише на сутності спірного цивільного правовідношення, а й на сутності процесуального відношення. Така ситуація існувала ще в Римському цивільному процесі, де розгляду справи по суті передувало підготовче провадження, основним призначенням якого було встановлення процесуального відношення.

Виділення передумов виникнення цивільних процесуальних відносин мало не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки давало можливість з виникненням процесу вирішити питання про розподіл у підготовчій частині обов'язку щодо доведення між позивачем і відповідачем. Бюлов вважав, що такий обов'язок повинен бути розподілений порівну між сторонами. Основою згаданого розмежування мають стати факти матеріального відношення. Перш за все, для процесу повинні мати значення ті матеріальні факти, які слугують підставою або перешкодою для виникнення процесу. Особливу увагу Бюлов звертав у своїх дослідженнях на факти, що є перешкодою для виникнення процесу. Такі факти (умови) він поділяв на дві групи: 1) обставини, за наявності яких процес не може виникнути взагалі; 2) обставини, які можуть бути усунені в процесі розгляду справи.

Основні положення своєї теорії О. Бюлов поширив на з'ясування сутності процесуальних заперечень. Розглядаючи сутність матеріальних заперечень відповідача проти позову, він вважав, що їх заявляє відповідач для захисту проти позовних вимог, і правильність цих заперечень він має довести під час розгляду справи за суттю. Такі заперечення, на думку О. Бюлова, не стосувалися цивільного процесуального відношення і підстав його виникнення. Поза увагою залишалися питання про правомірність виникнення цивільного процесуального відношення. Ці питання на практиці вирішували суди. Для порушення таких питань не було виготовлено форми, якщо їх заявляли, то не розглядали як заперечення. За ініціативою самого магістрату вирішували питання про підвідомчість, про здатність сторін вести процес, про дотримання виготовленої форми позову тощо. Прогресивним, у зв'язку з цим, було положення Бюлова про те, що вирішення питання про наявність або відсутність умов виникнення цивільних процесуальних відносин (процесу в цілому) не можна робити залежним від волевиявлення суду або від волі сторін. Внаслідок цього на суд повинен бути покладений обов'язок здійснювати нагляд за тим, щоб своєчасно виявляти недоліки в умовах виникнення процесу (процесуальних відносин), і суд "не повинен чекати вказівок про це з боку відповідача". Звідси О. Бюлов робив висновок, що сутність процесуального відношення не співпадає з поняттям про заперечення. На підкріплення своїх доводів він посилається на теорію доказового права, відповідно до якої заперечення становить зміст обов'язку щодо доведення.

Такі основні положення теорії О. Бюлова про цивільне процесуальне відношення. Його теорія була вагомим вкладом у науку цивільного процесуального права, підвищила значення згаданої науки. Витоки цієї теорії походять з романської

середньовічної юриспруденції, які знайшли новий розвиток у німецьких правових теоріях. Одним із видатних процесуалістів кінця XIX ст. можна вважати німецького вченого Оскара Бюлова, який сконцентрував увагу на загальніших проблемах цивільного процесу і дав можливість, завдяки своїй теорії, відповісти на багато проблемних питань. У теорії цивільного процесуального права виник "Бюловський напрямок". У цього вченого було багато послідовників, які розвивали згадану теорію, доповнювали її новими положеннями. Деякі теоретичні висновки є актуальними і сьогодні. Особливо це стосується таких питань, як підвідомчість, правоздатність, дієздатність, підсудність, правовий характер спору тощо, дослідження яких варто починати з вивчення історичних особливостей формування згаданих понять.

Список використаних джерел

1. Гетманцев О. В. Формування поняття цивільних процесуальних правовідносин у науці цивільного процесуального права // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія "Правознавство". – Вип. 82. – Чернівці, 2000. – С. 53–56.
2. Нефедьев Е. А. Курс гражданского судопроизводства. – М., 1902.
3. Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. – С.-Петербург, 1907.
4. Мальшев К. Курс гражданского судопроизводства. – Т. I. – СПб., 1874.
5. Нефедьев Е. А. Единство гражданского процесса. – Казань, 1892.

The summary

In the article presented here the main principles of the Byulov's theory about civil procedural relations have been considered. The following aspects of this theory have been analyzed: the process as juridical relation and conditions for coming into being of these relations. The positive features of the theory as well as their actuality for that time have been shown.

Проголошення незалежності України та формування правових засад будівництва її Збройних Сил

М. Кравчук

Юридичний інститут, Тернопільська академія народного господарства

Проблема створення конституційної форми держави – правової, суверенної, соціальної, демократичної в Україні є багатоаспектною і різноплановою. Для впровадження у життя віковичної мрії багатьох поколінь – розбудови власної держави необхідна одночасна дія різних факторів та чинників.

На мою думку, одним із найвагоміших важелів у сучасному процесі державотворення є збройні сили суверенної держави. Аргументами такого підходу слугують: перш за все те, що армія виступає як головне знаряддя зовнішньої і внутрішньої безпеки, є гарантом незалежності держави, її суверенітету; по-друге, армія має власну, інколи досить складну структуру, використовує сучасну техніку. Перебування людини на службі в армії вважають почесним, патріотичним, у певних

ББК 67.9 (4Укр)

А-43

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА. Науковий збірник
ЮІ ТАНГ. – Тернопіль, 2001. – 260 с.

Автори наукових статей з правових наук – викладачі та аспіранти (здобувачі) Юридичного інституту Тернопільської академії народного господарства.

Для студентів вищих юридичних закладів освіти, науковців, викладачів, магістрів, юристів-практиків.

Редакційна колегія:

доц., к.ю.н. З. С. Гладун (директор ЮІ ТАНГ); проф., д.ю.н. В. К. Гришук; проф., д.ю.н., член-кореспондент АПрН В. М. Денисов; проф., д.ю.н. В. М. Долежан; проф., д.ю.н., академік АПрН О. Л. Копиленко; проф., д.ю.н., академік АПрН М. В. Костицький; проф., д.ю.н., член-кореспондент АПрН В. В. Луць; проф., д.ю.н., член-кореспондент АПрН О. О. Погрібний; проф., д.філос.наук М. Г. Братасюк; проф., д.філол.наук О. Л. Глотов; к.ю.н. С. М. Благодир; доц., к.ю.н. М. В. Іванчук; доц., к.ю.н. М. В. Кравчук (відповідальний редактор); доц., к.і.наук, Є. В. Паньків; проф., к.ю.н. Я. М. Пігач; к.ю.н. О. І. Степанюк; проф., к.ю.н. П. В. Шумський.

Авторський колектив висловлює щирю вдячність *ректору Тернопільської академії народного господарства академіку Олександру Андрійовичу Устенку* за всебічну підтримку і фінансове забезпечення публікації цієї збірки

Адреса редакційної колегії:

Юридичний інститут, Тернопільської академії народного господарства.

м. Тернопіль, вул. Юності, 9. Тел.: 43-18-41; 33-20-92

**Рекомендовано до друку Вченою Радою
Тернопільської академії народного господарства,
протокол № 6 від 31 січня 2001 р.**

ISBN 966-567-027-1

Авторські права застережені

© ЮІ ТАНГ, 2001